

сприяють девіацій; по-третє, правовими і моральними межами допустимого втручання в особисте життя.

Список бібліографічних посилань

1. Кудрявцев В. Н. Социальные отклонения. М., 1989. 95 с.
2. Мудрик А. В. Социальная педагогика. М., 2000. 200 с.

Одержано 27.03.2019

Определены понятия «социальное отклонение», «социально-профилактическая работа», «психолого-педагогическая профилактика».

Ключевые слова: *девиантное поведение, социальное отклонение, профилактика.*

УДК 371.132:371.125

Олена Іванівна ФЕДОРЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ;
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

ВАНДАЛІЗМ ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ І ПІДЛІТКІВ

Розглянуто особливості вандалізму як прояву девіантної поведінки дітей і підлітків. Охарактеризовано образ підлітка-вандала у суспільній свідомості.

Ключові слова: *вандалізм, підлітки, девіантна поведінка.*

У межах соціально-психологічних та соціологічних досліджень вандалізм трактується дуже широко: від засмічування території до погромів магазинів та інших приміщень. Сучасний тлумачний психологічний словник трактує вандалізм як одну з форм руйнівної поведінки людини, бездумне знищення культурних і матеріальних цінностей.

Складність у трактуванні поняття «вандалізм» визначається відмінностями в індивідуальних, групових, соціальних нормах у розумінні деструктивності руйнівної поведінки для суспільства.

Вандалізм трактують як переважно чоловічий феномен. Більшість актів вандалізму здійснюється молодими людьми у віці до 25 років. Пік вандалізму припадає на підлітковий вік. Вандалізм займає суттєве місце в структурі кримінальної активності підлітків 13–17 років.

За даними соціальних досліджень, образ підлітка-вандала у суспільній свідомості виглядає так:

- примітивна істота з відхиленнями в розумовому і психічному розвитку;

- має низький соціальний статус у сім'ї (або школі).

Які реальні соціально-психологічні характеристики підлітка-вандала?

- дослідження не виявили кореляції між схильністю до вандалізму та належністю до певного соціального прошарку;

- рівень інтелектуального розвитку вандалів майже такий, як і в інших підлітків, однак вони, як правило, є слабовстигаючими в школі;

- більшість злісних вандалів знаходяться в гострій кризовій ситуації.

Розглянемо основні підходи до класифікації типів вандалізму.

Безцільність, бездумність, немотивованість, на перший погляд, руйнівної поведінки людини зумовили в межах соціально-психологічних досліджень процес вивчення мотивів вандалізму. На основі домінуючого мотиву окреслились різні класифікації вандалізму.

Класифікація англійського дослідника С. Коєна.

1. Вандалізм як нажива. Основна мета такого вандалізму – отримання матеріального прибутку. Є дуже поширеним у часи, коли країна знаходиться у стані економічної кризи, коли відбувається розшарування населення на дуже багатих та дуже бідних. Профілактика – підвищення соціально-економічного рівня життя громадян.

2. Тактичний вандалізм. Руйнування матеріальних і духовних цінностей використовується як тактичний засіб для досягнення інших стратегічних цілей (наприклад, щоб не допустити зниження цін, знищуються партії відповідних товарів).

3. Ідеологічний вандалізм має місце тоді, коли руйнівник переслідує соціальні чи політичні цілі, а об'єкт руйнації має яскраво виражений символічний зміст (наприклад, масове руйнування церков, соборів або пам'ятників, які мають ідеологічне наповнення).

4. Вандалізм як помста, що відбувається у відповідь на реальну чи вигадану образу, приниження.

5. Вандалізм як гра, що розглядається вандалом як можливість підняти власний статус у групі підлітків, однолітків за рахунок демонстрації сміливості, сили у різноманітних ситуаціях руйнації.

6. Злісний вандалізм – мотивований почуттями ворожості, неприязні, заздрощів до інших людей та отримання задоволення від завдання шкоди [1].

Інша класифікація вандалізму Д. Кантера розглядає домінування інших мотивів руйнування. З попередньою класифікацією

перегукуються два типи: вандалізм як помста і як нажива. Крім них додається ще п'ять типів:

1. Вандалізм як вияв гніву. Руйнівні дії мотивуються почуттями образи, нездатності досягнути чогось, можуть бути спробою подолати процес, як негативна копінг-стратегія.

2. Вандалізм як вияв процесу нудьги. Супроводжується бажанням розважитись, пережити нові гострі враження, пов'язані з заборорою і небезпекою.

3. Вандалізм як вияв дослідницького інстинкту. Метою руйнування є цікавість, бажання побачити, як працює механізм, система, як будуть реагувати дорослі. Переважає у дитячому віці.

4. Вандалізм як естетичне переживання. Руйнування може супроводжуватись різними візуальними та звуковими образами, що в свою чергу може викликати позитивні переживання.

5. Вандалізм як екзистенціальне дослідження. Як засіб дослідження можливостей власного впливу на оточення, суспільство, засіб самоствердження, привернення уваги (наприклад, вчинок Герострата, що спалив храм задля власної слави).

Однією з розповсюджених форм девіантної поведінки і вандалізму є *графіті*. Термін «графіті» в перекладі з італійської означає «нашкрябаний; проводити лінії, писати каракулі». Спочатку термін використовувався науковцями історіографії у контексті стародавніх написів на культових спорудах (київські графіті XI–XII ст., давньоросійські графіті).

Сучасне розуміння терміну «графіті» означає будь-який недозволений напис, знак, зроблений будь-яким способом на об'єктах суспільної і приватної власності. Натепер графіті вважається однією з найбільш поширених форм вандалізму, що завдає значних фінансових і матеріальних збитків в усіх країнах [1].

Графіті належить проміжне місце між допустимими суспільством ритуальними руйнаціями в певних місцях і ситуаціях (карнавали, ярмарки, свята) і тими видами поведінки, яка є проявом девіантної, – вандалізмом. Порівняно з іншими різновидами вандалізму і насильницькими злочинами, графіті – це дрібні, незначні, відносно безпечні прояви девіантної поведінки. Проте дрібні форми агресії, до яких відноситься графіті, отримуючи процес підкріплення, може мотивувати більш складні девіації. Отже, графіті виражає деструктивні, руйнівні імпульси людської природи і сприяє засвоєнню агресивних зразків поведінки. Це є негативною стороною графіті.

Позитивна сторона графіті, на думку деяких психологів, полягає у позитивних соціальних функціях, які останні виконують. Настінні

малюнки і написи – різновид комунікації, що не має суспільних обмежень у зв'язку з анонімністю. Тому це ефективний спосіб вираження прихованих особистісних установок, конфліктів і проблем.

Дослідження мотивації авторів графіті поодинокі і безсистемні. *Мотиви* можна об'єднати у такі групи:

1. *Утвердження особистісної чи групової ідентичності*, мотивація залишити повідомлення про своє існування, виразити власні уподобання. За даними досліджень. Такі графіті пронизані позитивними почуттями: радості, гордості.

2. *Протест проти соціальних та культурних норм*. Такі графіті дають можливість людині виразити свою асоціальність на трьох рівнях: поведінковому, вербальному і лінгвістичному. Є характерними для представлення неформальних молодіжних об'єднань.

3. *Злісні реакції*, що адресовані конкретним людям, політичним, етнічним, соціальним групам, їх лідерам, субкультурам, соціальним інститутам тощо.

4. *Мотиви творчості*. Є характерними для авторів графіті, стиль малюнків яких не вписується в існуючі живописні стилі і школи, тому вони розмальовують стіни будівель, паркани тощо.

5. *Сексуальні мотиви*, що відображають потреби, побажання авторів графіті. Пізнання сексуальності є важливим мотивом дитячих графіті.

6. *Розважальні мотиви*. Характерні для окремої категорії графіті, виконання яких змотивоване самим процесом малювання як своєрідною розвагою.

Таким чином, графіті є однією з форм прояву вандалізму, яка вимагає профілактичної роботи з боку соціальних інститутів: сім'ї, закладів освіти, засобів масової інформації, громадських організацій. Проте, слід підкреслити, що ця проблема є актуальною для майже всіх країн світу і поки не знайдено ефективні способи її розв'язання.

Список бібліографічних посилань

1. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.

Одержано 26.03.2019

Рассмотрены особенности вандализма как проявления девиантного поведения детей и подростков. Охарактеризован образ подростка-вандала в общественном сознании.

Ключевые слова: вандализм, подростки, девиантное поведение.